

Olvasó, olvasat, olvasmány – válaszkísérlet a *Hitel* körkérdésére

Játék ez, hát játsszunk; mégpedig – Huizinga óta tudjuk – a homo ludens akkor is játszik, ha háborút visel vagy részecskéket ütköztet. Az elmúlt másfél évtized kortárs magyar irodalmáról talán felelősségteljesebb ítéletet alkothatunk, ha nem maszkírozzuk magunkra az esztéták kifejezéstelen pókerarcát, hanem – régimódi befogadóként – olvasmányélményeinket elevenítjük föl. Annál sürgetőbb e feladat, mert kritikai életünk fogyatékos, lassankénti sorvadása az egész irodalom közbeszédből való amputálásával fenyeget. Soha ennyi könyv, a címszámokhoz képest pedig soha ennyi elhallgatás! Jelentős teljesítmények sikkadnak el, és csak ritkán politikai, jobbra üzleti érdekből. A nyilvánosság első szintje – a napi- és hetilapok, a hírportálok, a televízió és a rádió – még a divatosnak hitt szépirodalom tálalásához is ügyefogyott. A második szintet – a folyóiratok ide sorolandók – olyan vízzáró réteg veszi körül, amelyből egyetlen csöpp sem szívároghat át az elsőbe. Nemcsak a tudatlanság rovására írható azonban ez a kórisme. A kortárs irodalom veszélyes műjégét ma már nem afféle eszmétörténeti rianások szabdalják, mint a népi-urbánus vagy a sajátos tradíció mibenlétéről folytatott viták. Az irodalmi értékállítás egyre inkább azon múlik, hogy a tehetséges szerző áruba bocsátja-e magát, elszegődik-e a szórakoztató latifundiumok napszámosának, vagy konokul kitart amellett, amit a múlt század eleji gondolkodók „világnézetnek” hívtak. E tételhez még úgy is ragaszkodom, hogy – a bírálatok elébe vágva – elismerem: bizonyos megvilágításból az átformált arcvonalak is politikai színezetűek.

Engem már nem is az foglalkoztat, hogy „nagy olvasóink”, hanem hogy „nagy olvasataink” vannak-e. Babits *Könyvről könyvre* című gyűjteményét forgattam legutóbb; klasszikusunk könyvismertetőit, kritikáit, amelyeket egy bizonyos időszakban publikált a *Nyugat* hasábjain. Hogy a babitsi Nagy Olvasó mint szerep fölállalható-e, inkább irodalomszociológiai kérdés; ám az, hogy elfogalható-e még olyasféle pozíciók, ahonnan Babits „magyar ritmusról és jövevény versidomról” Horváth Jánossal, a magyarság antinómiáiról Németh Lászlóval

FALUSI MÁRTON (1983) költő, a *Hitel* szépirodalmi szerkesztője. Legutóbbi verseskötete: *Albélet fordulónap* (versek, 2013).

pörölt, az irodalom mélyrétegét, egzisztenciáját – ekképpen emberi mivoltunkat – tárja föl. Úgy veszek részt a játékban, hogy olvasmányélményeimből e „világ-nézeti pozíciót” kutatva tallózok. Nem pusztán a könyvet választom ki, mint poétikai, léttörténeti szerkezetet, hanem könyvről könyvre alakuló szubjektumát, amelynek az adott gondolati egység közbülső fejlődési foka. Úgy is mérlegettem, hogy a szerző egy „jó könyvet” írt-e csupán, vagy egész életre szóló, könyörtelen programja juttatta-e valamely magaslatra. Egy papírfecnin ötleteltem: csupa feledhetetlen cím, nehéz közülük választani; ám miként a költő is több pusztá tehetséges tollforgatónál, a szépirodalmi könyv sem csak olvasmány. Így esett ki például Tóth Krisztinától a *Porhó*, amiért az utóbbi években a szerző költői világnézete kisiklani látszik. Vagy Kemény István ígéretes regénye, a *Kedves Ismeretlen*, amely rendkívüli stiláris pompája ellenére addig-addig óvatoskodik egy generáció személyes és kollektív gondjainak őszinte ábrázolásával, hogy évek távolából alig emlékszem vissza rá. Elvetettem olyan versköteteket, amelyekbe ismét beleolvastam, és legnagyobb csalódásomra nem jöttem rá, ugyan miért tetszett korábban annyira. Ízlésem javult vagy romlott? Netán ennyire kiszolgáltatott az olvasó pillanatnyi körülményeinek? Aztán számot vettem a racionálisan aligha magyarázható, személyes motívumokkal. Az utóbbi bő évtized lélegzetelállító epikus csúcspontjai közül úgy is rostálnom kellett, hogy a látszattárgyilagosság minden kétségét eloszlattam. Semmi mentségem nincs, hogy a következő három remekművet végül kidobáltam. A *Párhuzamos történetek* Nádas Pétertől aprólékosan kidolgozott részleteivel kápráztatott, ám nem készített végigolvasásra, noha irodalmi érzékem azt súgja, hogy a legnagyobbakhoz mérhető mű. Wodianer-Nemessuri Zoltán *Végvidéke* csakugyan egy történelmi korszak enciklopédiája, valamennyi tárgyi és szellemi rekvizitumával, módszeres ismétlései mégis túlságosan elnehezítették számomra. Térey János drámai költeménye, a *Nibelung-lakópark* egy műfaj bravúros megújítása, mégis a steril mestermunka visszfényét vetíti rám. Kihúztam „emlékezetem lapjáról” egyéb jegyzeteket is, melyeket nem „vizsga s ifjúkor másolt reá”, hanem mély barátságok. Bárhogy méltatnám Léka Géza mesterem verskötetét (*Visszajársz a Hegyre*), éppolyan hiteltelen volnék több évtizedes közös gondolkodásunk miatt, mint ha Nagy Gábor kötetét citálnám, hiába tartom őt nemzedéke legjobb lírikusának. De kiejtettem a gyűjteményes könyveket is, így olyan óriási formátumok elmaradása róható föl teljes joggal, mint a – „könyvészetileg” – saját eszmélkedésemet elsősorban összegyűjtött verseivel meghatározó Tornai József (*Csillaganyám, csillagapám*) és Kárpáti Kamil (*Kárpáti Kamil összes versei*) vagy – más-más generáció képviselőjében – Utassy József (*Tűzek tüze*), Nagy Gáspár (*Nagy Gáspár összegyűjtött versei*), Döbrentei Kornél (*Tartsd meg a sziklát*) és Szikra János (*Középeurópai nyár*). Lázár Ervin *Csillagmajorjának* 2000 utáni kiadása pedig – bár bővített – javarészt a régebbi novellákat tartalmazza.

Merthogy az elmúlt tizenöt év tizenhét esztendő koromtól máig tart, ami azt jelenti, hogy a klasszikus irodalmat és a kortársat együtt olvastam ez idő alatt. Így hát a lírában alkalmazott szubjektív mércém egyértelmű: mely köny-

vekre emlékszem legmélyebben, amelyek belém ivódtak, szemléletemet napjaink költészetéből elemi erővel formálták? Máris megszegem a játékszabályt, mert négy kötetet már sehogyan sem szűkíthetek háromra. Csoóri Sándor *Csöndes tériszonyát* még gimnazistaként dedikáltattam 2002. Ünnepi Könyvhetén. Akkorra már több versem megjelent a *Hitel*ben. Csoórin kívül kevés, még életében klasszikussá vált költőt mondhatnék, aki 2000 után nemcsak az azt megelőző alkotói periódusok magas színvonalát tartotta meg, hanem meg is újult. Ő egyszerre vitte tovább csak rá jellemző, metaforikus látásmódját, és szelídítette, törte be az öregedés letisztultabb, számvetésre készítő élethelyzetéhez. E kötet – miként azt követően több másik is – ragyogó tanúbizonysága annak, hogy a világrend változásai az élményeket, a benyomásokat, a képzettársításokat a mai napig nem fosztották meg az érvényességhez való joguktól. Rövidnek kell lennem. Mi nyugöz le Csoóriban? A magyar nyelvből összetéveszthetetlenül egyéni ízeget, ritmust és hanghordozást nyer ki. Mindezt pedig annak köszönheti, amit esszém elején világnézetnek neveztem: a magyar történelmet, műveltséget, művészettörténetet sajátosan értelmező, a versek mögöttesét adó lírikusi elméletnek. „Száll, száll a füst, mintha egy ország / télvégi lehelete szállna. – / Valaki verset ír helyettem / egy temető fehér falára” (*Száll, száll a füst*).

Ebből a szempontból nincs még egy kortársunk, akit Ágh Istvánhoz hasonlíthatnánk. Verseinek légzéstechnikája úgy őrzi meg sajátos hangoltságát, hogy formailag sokszínű, regisztereit keveri, megszólalásmódjának repertoárja a dal egyenmőségétől a társadalmi problémákat is bonyolultan boncolgató esszéverssekig – helytelen terminológiával ezt szokás „gondolati költészetnek” hívni – terjed. Ágh olyan, mint a hóhatáron túl járó hegymászó: könyvei évről évre új és új meredélyeket foglalnak el. Le merem írni: fél kézen megszámlálható társaival együtt tartozik legnagyobb élő költőink közé, akik töretlenül alkotnak, poézisük eleven kapcsolatban áll a múlttal és a jelenvalóval. Az utóbbi lírai dekádban legtöbbet forgatott Ágh-könyvem a *Hívás valahonnan*; ez egyben második jelöltem a játékhoz. Ahogyan pedig Csoóri bölcs és kielélt elégiáinak világnézeti fedezeteként esszéisztikája is beváltható, Ágh István ars poeticáját *Fénylő Parnasszus* című rendhagyó prózakötete teljesíti be. Bár fényűzésnek hat, hogy ilyen kevés nominált helyre egy szerzőtől két opust is beválogatok, az iszkázi költő, a másik, az idén évfordulós egyenrangú társa, kétségbevonhatatlanul jelentős prózaírónk is. A *Fénylő Parnasszus* azonban nemcsak prózapoétikai tanúságtétel, hanem ismeretelméleti: a legnemesebb magyar esszehagyományból táplálkozva bizonyítja, hogy a diszkurzív tudományosság fogalmiságától idegen, eredeti, művészi nyelvhasználattal még több fejthető föl az irodalom történetéből. Persze csak akkor, ha a magyar költői karakterről – Balassi, Csokonai és Ady életművén keresztül – portrét rajzoló kutató maga is olyan költői nagyság, mint Ágh.

Szöllősi Zoltán *Nem látlak benneteket* című kötete gimnazistaként is revelatív erejű volt számomra. Személyes találkozások a költővel tovább árnyalták ezt a hatást. Szöllősi metafórateremtése, tropikus és figurális eljárásai ritka szinté-

zist érnek el: az érzéki képiség és a talányos egzisztenciálfilozófia, az élményszerű és az elvonatkoztatott, az itt és most és az időtlen, a nyers és az éteri, a profán és a szakrális, a pogány és a biblikus, a Nagy László-i és a Pilinszky János-i poétika ötvöződik általuk. Szöllősi speciális kultúranropológiát ír; az egyiptomi, az ó- és újszövetségi, az archaikus népi és a technokrata modern életvilág elemeit idézi, a hermetizmus és a misztériumvallások légkörét; de sohasem idealizálva sem eszmét, sem történelmi kort, elutasítva a hanyatlás- és az üdv-történet bevett dogmáit. Ezt a pozíciót bizvást nevezhetjük költői világnézetnek. „Boldog-e aki / tükréből kilát / akinek csöndje / tükröt is kirág // tükre ha rongyos / és csöndje egér / s messzebb lát Babilon / vizeinél” – olvassuk a *Fehér mostoha* enigmatikus balladájában.

Kiss Benedek *A havazás mögött* című könyvét szintúgy maturáló fejfel bújtam. Megkapott a költő hetykesége, a szigorú dalformát fellazító üdesége, plasztikus képi világa, szigorú szerkesztési logikája, mely balladai sötétségbe kever tarka életörömet, disszonáns képsorokat old egyszerű tényközlésekkel. Micsoda remekbeszabott ars poetica! „Míntha fecske gyúrmáztatja fészket: / szájmeleg sárszókból lesz a vers. [...] A lélek osztatlan lép, felül hínár / s tündérrózsa – lent sötét iszap. / Megbolygatva kénbuborék és sár / bugyborog föl, az aljból kicsap. / De tündöklük fönt, nyit a tündérrózsa, / s hogy szellem, tündér – maga se tud róla. / Mérgek, csigák, kagylók kavarognak, / egész életed üledéke fölbolydul, / körül nagy smaragdbékák vakognak, / s nem repülhetsz ki a magad rakta falból” (*Verset írva*). A Kilencek költői közül Utassy és Kiss Benedek verseinek köszönhetek a legtöbbet. Visszatekintve a verskötetekre, a vallomás kezdetekor én magam sem hittem, hogy – Ágh Istvánon kívül, akinek költészetére jóval később értem meg – csupa félig öntudatlan, kamaszkori szellemi vonzalom indított a máig befolyásoló, atyai-pályatársi kapcsolatokhoz: személyesen azokat a költőket kerestem meg később, rendszeresen látogatva könyvbemutatóikat és otthonaikat, akikre nagyon korán felfigyeltem, s velük is tartozom szorosabban együvé.

Hátramaradtak a prózakötetek, amelyek – Ágh István esszékönyvén kívül – mind nagyregények. Igyekeztem volna egy novelláskötetet is beilleszteni a sorba. Rott Józseftől *A Pokol ormát* vagy Bartis Attila *A kéklő párját*, esetleg Majoros Sándort, akiknek *A nyugalom*, illetőleg a *Meghalni Vukovárnál* című regényei is minden bizonnyal a tartós, kollektív emlékezetben raktározódnak el. Végül – határozott indokát nem tudom – sokakat a papírfecni talonjában hagytam. Szilágyi Istvántól a *Hollóidő*, Spiró Györgytől a *Fogság* és Oravecz Imrétől a *Kaliforniai fűrj* ugrottak az élre. Ha verskötetek néhány mondatos értékelésétől ódzkodtam, e három, számtalanszor recenzeált, kivesézett regénnyel még inkább hadilábon állok.

A *Hollóidő* két része két síkján (*Lovat és papot egy krónikáért; Csontkorsók*) szól a magyar sorsképletről, a hazátlanságról, a megosztottságról, az üldöztetésről, a *Fogság* pedig a keresztény nyugati civilizáció megszületéséről, annak gyökereiről, az I. század Mediterráneumának kusza érdekszövevényeiről, történelmi

krónikájáról. Mindkét ábrázolástechnika korszerű és parabolisztikus, s mindkettő a történelmet mint a magyarság, illetőleg a globalizált Nyugat értékkészletét, értelmi rendszerét vizsgálja briliánsan egyénített hősök (Fortuna Illés, a furfangos deák, illetőleg Uri, az identitások és kultúrák határán evickélő, skizoid tudatú entellektüel) életútján keresztül. Magunkra ismerhetünk a korban és a szereplőkben; „Tündér szerencsénk kénye hány, vet”, valamint Josephus Flavius, a zsidó történetíró – akinek *A zsidó háború* című munkájára a szerző támaszkodik – egyszerűen átível a korokon. A *Hollóidő* varázslatos nyelve – ezzel nem mondok újat – sokunk számára etalon. Még azt is szimbolikusnak érzem, hogy a *Fogság* gyakori stiláris zökkenői, pongyolaságai, hányaveti mondatai nyelvileg is más úton járnak, elvégre egyetemes narratív struktúrákat képeznek le. De hát van-e hibátlan mű?

Másféle panorámát mutat a *Kaliforniai fűrj*; Amerikát látjuk az oda – a XIX. század legvégén – kitántorgott Árvai család szemszögéből. Oravecz Amerikában ugyanolyan járatos, mint *Szajlán*, az *Ondrok gödrén* a *Halászóember* óta. Ugyanaz a dokumentarizmus lendül át önnön minuciózus tárgyyszerűségén, mint Oravecz versköteteiben; a (paraszti) kultúra lírai leltárát veszi föl tenge-rentúl is a szerző. A múlthoz, a személyes környezethez, az elárvult eszközök-höz és relikviákhoz való olykor nosztalgikus, olykor szentvtelen viszonyt adaptálja Oravecz a kultúraközi és a gépesítéssel egyre személytelenebb amerikai miliőre. Magyar Exodus, otthonkeresés és világhiány – egyetemes robinzonád; a polgárosodás, a vagyonszerzés a saját kultúra fenntartását sodorja veszélybe.

Ha megvonjuk a közelmúlt magyar prózapoétikájának mérlegét, talán ész-revevesszük, hogy az ábrázolástechnika szélsőséges kísérletező kedve megcsap-pant, de legalábbis azzal párhuzamosan más tendenciára is fényt deríthetünk. Nincs egyedül üdvözítő út, próféta a saját hazájában. Ugyan, ki bökhét rá ma-gabiztos fölényrel az igazi újtóra? Egyáltalán nem állt szándékomban, hogy megkerüljem a huncut feladatot, mégsem tartózkodtam a *kiválasztottak* mellett a *kiválaszthatók* emlegetésétől. Méltányosabbnak éreztem ezt a megoldást, nem a bátortalanság kísértett.

Ahogy ezt a rövid esszét írom, egyre-másra tolnak föl a nevek és a címek. A kortárs magyar irodalom – az őt ért arculcsapások ellenére – sokkal gazda-gabb, mint az első nyilvánosság elhítté velünk. Ha Nagy Olvasóvá többé nem is válhatunk – az irodalmi szemfényvesztőkön kívül melyikünk olvashatna el „mindent”, ami napvilágra jut? –, a nyitottság és a kíváncsiság előhívhatja nyelvi kompetenciánkból, tapasztalatainkból és tudásszomjunkból, kinek-kinek a sa-játjából, Nagy Olvasatainkat – többes számban. Jó kortárs irodalom nélkül pedig a klasszikus irodalom is veszendőbe megy.